

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण: एक वर्णनात्मक अभ्यास
* श्री. भरत यादव ठाकरे

*एस.पी.डी.एम. कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, शिरपूर

गोषवारा :

देशातील नागरिकांचा सर्वांगीण विकास घडवून आणण्यासाठी शिक्षणाची भूमिका महत्त्वपूर्ण ठरते. देशात शिक्षण व्यवस्था उच्च दर्जाची असेल तरच जलदगतीने विकास साधता येते. या दृष्टिकोनातून 1947 साली देशाला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर खऱ्या अर्थाने सर्वांना शिक्षणाच्या संधी उपलब्ध करून देण्यासाठी प्रयत्न होऊ लागले. त्यातूनच पहिले राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 1968 साली कोठारी आयोगाच्या शिफारशीनुसार आणले गेले. त्यानुसार 10+2+3 असा आकृतीबंध, 14 वर्षांपर्यंतच्या बालकांना मोफत व सक्तीचे शिक्षण, त्रिसूत्री भाषा, शिक्षणावर राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या 6% खर्च करणे या शिफारशी होत्या. 1986 साली दुसरे शैक्षणिक धोरण पंतप्रधान राजीव गांधी यांनी लागू केले. त्यात महिला, अनुसूचित जाती- जमातींसह सर्वांना शिक्षणाच्या संधी उपलब्ध करून देणे, शाळेत मध्यान्ह भोजन आणि आरोग्यमय वातावरण उपलब्ध करणे, मुक्त विद्यापीठ आणि दूरस्थ शिक्षण संस्था चालू करणे अशा शिफारशी केल्या. 1992 ला पंतप्रधान पी. व्ही. नरसिंहराव यांनी 1986 च्या धोरणात काही सुधारणा केल्या. 34 वर्षांच्या कालावधीनंतर तिसरे राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 ला पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी मंजुरी दिली आहे. या धोरणानुसार 5+3+3+4 असा शालेय शिक्षणाचा आकृतीबंध तयार करण्यात आला. यात 3 ते 6 वयोगटातील बालकांना शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात आणणे, मुलभूत साक्षरता आणि संख्याज्ञान या विषयांना प्राधान्य, विद्यार्थ्यांची गळती थांबविण्यासाठी उपक्रम राबविणे, व्यावसायिक शिक्षणावर भर, शिक्षणात लवचिकता आणणे, सर्व अभ्यासक्रम आंतरविद्याशाखीय करणे असे अनेक महत्त्वपूर्ण बदल या धोरणानुसार होणार आहेत. या धोरणाची अंमलबजावणी 2022 पासून होणार होती. मात्र त्यात बरीच गुंतागुंत असल्याने 2023-24 पासून उच्च शिक्षणातील पदव्युत्तर पदवीच्या पहिल्या वर्षाला लागू करून अंमलबजावणीला सुरुवात झालेली आहे. या धोरणाचे चांगले-वाईट परिणाम सर्व स्तरांवर धोरण लागू झाल्यानंतर काही कालावधी नंतर लक्षात येतील.

बीज संकल्पना : राष्ट्रीय शिक्षण धोरण, शिक्षण आयोग, मुक्त दूरस्थ शिक्षण, व्यवसायिक शिक्षण

Copyright © 2023 The Author(s): This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial use provided the original author and source are credited.

प्रस्तावना : मानवाच्या सर्वांगीण विकासात शिक्षण ही खूप महत्त्वपूर्ण बाब आहे. देशाला 1947 साली स्वातंत्र्य

मिळाल्यानंतर देशातील नागरिकांना साक्षर बनविण्यासाठी भारताचे पहिले शिक्षणमंत्री मौलाना अबुल कलाम आझाद

यांनी संपूर्ण देशात एकसमान शिक्षण प्रणाली राबवून त्यावर केंद्र शासनाच्या नियंत्रणाची योजना मांडली. शिक्षण व्यवस्थेत आधुनिकता आणण्यासाठी 1948-49 मध्ये विद्यापीठ शिक्षण आयोग (डॉ. राधाकृष्णन आयोग), 1952-53 मध्ये माध्यमिक शिक्षण आयोग (मुदलियार आयोग), विद्यापीठांना मान्यता देण्यासाठी तसेच विद्यापीठ आणि महाविद्यालये यांना अनुदान देण्यासाठी 1956 मध्ये विद्यापीठ अनुदान आयोग स्थापन केले. पं. जवाहरलाल नेहरू यांनी उच्च गुणवत्तेचे वैज्ञानिक धोरण आखून 10 मार्च 1959 रोजी भारतीय तंत्रज्ञान संस्था, मुंबई ची स्थापना करून वैज्ञानिक शिक्षण संस्थांचा पाया रोवला. केंद्र शासनाने 1 सप्टेंबर 1961 रोजी राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद स्थापन केली. या संस्थेमार्फत केंद्र आणि राज्य सरकार यांना शैक्षणिक धोरण तयार करण्यासाठी आणि त्याच्या अंमलबजावणीसाठी मार्गदर्शन केले जाते.

देशाचे पहिले राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 1968 : 14 जुलै 1964 रोजी प्रसिद्ध भौतिकशास्त्रज्ञ तथा भारत सरकारचे तत्कालीन संरक्षण सल्लागार डॉ. डी. एस. कोठारी यांच्या अध्यक्षतेखाली आयोग स्थापन केला. त्याचा अहवाल 29 जून 1966 सादर केला. तत्कालीन पंतप्रधान श्रीमती इंदिरा गांधी यांच्या सरकारने 1968 मध्ये शिफारशीसह धोरण मंजूर केले. या धोरणानुसार देशात 10+2+3 असा शैक्षणिक आकृतीबंध तयार करण्यात आला. त्यात भारतीय राज्यघटनेच्या कलम 45 नुसार 6 ते 14 वर्षापर्यंतच्या सर्व बालकांना शिक्षण मोफत व सक्तीचे करण्यात आले. त्रिभाषा सूत्राचा पुरस्कार केला. गणित व विज्ञान विषयाला प्राधान्य

देण्यात आले. देशातील शिक्षणावर राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या 6% खर्च करण्याची शिफारस केली.

दुसरे राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 1986 मध्ये पंतप्रधान राजीव गांधींनी लागू केले. त्यानुसार 10+2+3 या शैक्षणिक आकृतीबंधाची तात्काळ अंमलबजावणी करण्यात आली. प्रामुख्याने मुलींचे शिक्षण तसेच अनुसूचित जाती-जमातींसह सर्वांना शिक्षणाच्या संधी उपलब्ध करून देण्यावर भर दिला. शाळेत मध्यान्ह भोजन आणि आरोग्यमय वातावरण उपलब्ध करण्याची शिफारस केली. प्राथमिक शिक्षणाचा स्तर उंचावण्यासाठी तसेच बालकेंद्री व नियमित शिक्षणासाठी 'खडू फळा मोहीम' सुरू केली. केंद्र सरकारने 1985 मध्ये इंदिरा गांधी राष्ट्रीय मुक्त विद्यापीठ IGNOU स्थापन करून देशात मुक्त व दुरस्थ शिक्षण यंत्रणा सुरू करून अशा शिक्षण व्यवस्थेला युजीसीकडून समान दर्जा देण्यास मान्यता दिली. तसेच प्रत्येक राज्यात एक मुक्त विद्यापीठ स्थापन करण्याची शिफारस केली. 1992 चे तत्कालीन पंतप्रधान पी. व्ही. नरसिंहराव यांच्या सरकारने जनार्दन रेडी यांच्या अध्यक्षतेखाली शिक्षण धोरणाचा पुनर्विचार करण्यासाठी समिती नेमुन या धोरणात काही सुधारणा केल्या. 2005 मध्ये तत्कालीन पंतप्रधान डॉ. मनमोहन सिंग यांनी किमान समान कृतिशील कार्यक्रम सुरू केले. त्यानुसार संपूर्ण देशात व्यावसायिक व तांत्रिक अभ्यासक्रमासाठी समान प्रवेश परीक्षा सुरू केली. केंद्र शासनाने 2013 मध्ये राष्ट्रीय उच्चतर शिक्षा अभियान सुरू करून राज्यांच्या उच्च शिक्षणात सुधारणा करणे तसेच दर्जेदार विद्यापीठ व महाविद्यालयांना स्वायत्तता बहाल करण्यास मान्यता दिली आहे.

तिसरे राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 : देशाचे विद्यमान पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी 2014 पूर्वीच्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचा आढावा घेण्यासाठी 2015 मध्ये माजी केंद्रीय सचिव टी.एस.आर. सुब्रमण्यम यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती नेमली. त्याचा अहवाल 2016 ला सादर केला. मात्र या समितीच्या शिफारशी मान्य होऊ शकल्या नाहीत. त्यामुळे 2017 मध्ये झोचे माजी प्रमुख डॉ. के. कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखाली 9 सदस्यीय समिती नेमली. या समितीचा अहवाल 29 जुलै 2020 रोजी केंद्र शासनाने मंजूर केला. त्यानुसार संपूर्ण देशात नवीन राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 च्या अंमलबजावणीची सुरुवात होत आहे.

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 :

या धोरणाने देशात 34 वर्षांच्या कालावधीनंतर शालेय शिक्षणापासून ते उच्च शिक्षणापर्यंत मोठ्या प्रमाणात बदल करण्यात आलेले आहेत. तसेच 'मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाचे' नाव बदलून 'शिक्षण मंत्रालय' करण्यात आले आहे. नवीन राष्ट्रीय शिक्षण धोरणाच्या माध्यमातून जागतिक स्तरावर ज्ञानाच्या बाबतीत भारताला महासत्ता अर्थात विश्वगुरू बनविण्याचे उद्दिष्टे आहे. राष्ट्रीय शिक्षण धोरणाचा मुख्य हेतू म्हणजे विद्यार्थ्यांना तर्कशुद्ध विचार करून कृती करण्यासाठी सक्षम बनविण्याकरिता करुणा, सहानुभूती, धैर्य आणि चिकाटी विज्ञानाधिष्ठित फल व रचनात्मक कल्पनाशक्ती आणि नैतिकता हे मूल्य असलेल्या चांगल्या व्यक्ती विकसित करणे असा आहे.

त्यादृष्टीने साधारणपणे शिक्षण व्यवस्था आणि संस्था यांना मार्गदर्शन करणारे मूलभूत सिद्धांत/ मार्गदर्शक तत्त्वे :

- विद्यार्थ्यांच्या क्षमता ओळखून त्या विकसित करण्यासाठी प्रयत्न करणे.
- इयत्ता तिसरी पर्यंतच्या सर्व विद्यार्थ्यांसाठी मूलभूत साक्षरता (लिहिता वाचता येणे) आणि संख्याज्ञान (आकडेमोड – बेरीज, वजाबाकी, भागाकार, गुणाकार) या घटकांना सर्वोच्च प्राधान्य देणे.
- शिक्षणात लवचिकता आणून विद्यार्थ्यांना त्यांच्या आवडीनुसार शैक्षणिक कार्यक्रम/ मार्ग निवडण्याची मुभा देणे.
- कला आणि विज्ञान, अभ्यास आणि अभ्यासेतर उपक्रम तसेच व्यावसायिक आणि शैक्षणिक प्रवाह यामध्ये कोणते स्पष्ट विभाजन न ठेवता ज्ञानाच्या क्षेत्रातील हानिकारक अंतर दूर करणे.
- ज्ञानाची एकता आणि अखंडता सुनिश्चित करून एका बहुआयामी जगासाठी विज्ञान, कला, मानव्यशास्त्र आणि खेळ यांच्यामध्ये बहुशाखीय आणि समग्र शिक्षणाचा विकास साधणे.
- घोकंपट्टी अथवा पाठांतर करून परीक्षेपुरते शिकण्याऐवजी मूलभूत संकल्पना समजून घेण्यावर भर देणे.
- विद्यार्थ्यांमध्ये कल्पकता आणि तार्किक विचार रुजवून त्यांना तर्कशुद्ध निर्णय घेण्यासाठी आणि नाविन्यपूर्णतेला प्रोत्साहन देणे.
- विद्यार्थ्यांमध्ये नैतिकता, मानवी आणि घटनात्मक मूल्य रुजवणे. उदा. करुणा, इतरांबद्दल आदर, स्वच्छता, सौजन्य, लोकशाहीची भावना, सेवेची भावना, सार्वजनिक

मालमत्तेबद्दल आदर, वैज्ञानिक दृष्टिकोन, स्वातंत्र्य, जबाबदारी, बहुलतावाद, समता आणि न्याय.

- अध्ययनात आणि अध्यापनात बहुभाषिकत्वाला प्रोत्साहन देणे.
  - विद्यार्थ्यांमध्ये संवाद सहकार्य सामूहिक कार्य आणि लवचिकता अशी जीवनमूल्य रुजविणे.
  - विद्यार्थ्यांनी शिकावे म्हणून सातत्यपूर्ण त्यांच्या मूल्यांकनावर भर देणे, त्यामुळे आपोआपच फक्त वार्षिक परीक्षेला केंद्रस्थानी ठेवून होणाऱ्या मूल्यांकनामुळे सध्याच्या कोचिंग संस्कृतीला आलेले महत्त्व कमी करणे.
  - अध्यापनात आणि अध्ययनात तंत्रज्ञानाचा पुरेपूर वापर करून भाषेचे अडथळे टाळणे आणि दिव्यांग विद्यार्थ्यांसाठी शिक्षण सुलभ बनविण्यासाठी शैक्षणिक नियोजन आणि व्यवस्थापन करणे.
  - शिक्षण हा समवर्ती विषय आहे. हे लक्षात घेऊन सर्व अभ्यासक्रम, अध्यापनशास्त्र आणि धोरण यातील विविधतेबद्दल आणि स्थानिक संदर्भाबद्दल आदर करणे.
  - शिक्षण व्यवस्थेत सर्व विद्यार्थ्यांना प्रगती करता येईल हे सुनिश्चित करण्यासाठी सर्व शैक्षणिक निर्णयांमध्ये पूर्ण समानता आणि सर्वसमावेशकता ही पायाभूत बाब असेल.
  - प्रारंभिक बाल्यावस्थेतील संगोपन आणि शिक्षणापासून ते शालेय शिक्षण आणि उच्च शिक्षणापर्यंत सर्व पातळ्यांवरील शिक्षणाच्या अभ्यासक्रमात सुसूत्रता आणणे.
  - शिक्षक आणि प्राध्यापक हे शिक्षण प्रक्रियेचे केंद्र मानणे- त्यांची भरती आणि तयारीची व्यवस्था सातत्यपूर्ण
- व्यावसायिक विकास आणि कामकाजाचे वातावरण व सेवेची स्थिती सकारात्मक असणे.
  - शिक्षण प्रणालीची अखंडता पारदर्शकता आणि संसाधनांची कार्यक्षमता ऑडिट आणि सार्वजनिक प्रकटीकरणाच्या माध्यमातून सुनिश्चित करण्यासाठी एक सुलभ पण परिणामकारक नियमांची चौकट देणे, त्याबरोबरच स्वायत्तता, सुशासन आणि सशक्तिकरणाच्या माध्यमातून नाविन्यपूर्ण आणि चौकटी बाहेरच्या विचारांना प्रोत्साहित करणे.
  - गुणवत्तापूर्ण शिक्षण आणि विकासासाठी सहआवश्यकता म्हणून उच्च दर्जाचे संशोधन करणे.
  - शिक्षण तज्ञांद्वारे सातत्यपूर्ण संशोधन आणि नियमित मूल्यांकनाद्वारे प्रगतीचा सातत्यपूर्ण आढावा घेणे.
  - आपल्या भारतीय मुलांचा, भारताचा आणि भारताच्या समृद्ध, वैविध्यपूर्ण, प्राचीन आणि आधुनिक संस्कृती, ज्ञान व्यवस्था आणि परंपरा यांचा अभिमान असणे.
  - शिक्षण ही एक सार्वजनिक सेवा आहे. गुणवत्ता पूर्ण शिक्षण उपलब्ध असणे हा प्रत्येक बालकाचा मूलभूत हक्क समजला पाहिजे.
  - सशक्त, जिवंत सार्वजनिक शिक्षण व्यवस्थेत लक्षणीय गुंतवणूक तसेच देणगीदार खाजगी आणि सामुदायिक संस्थांच्या भागीदारीला प्रोत्साहन आणि सुविधा उपलब्ध करून देणे.

राष्ट्रीय शिक्षण धोरणाचा आकृतीबंध/ रचना:

शालेय शिक्षण : सध्या प्रचलित अभ्यासक्रम व अध्यापन रचना 10+2+3 यात बदल करून नवीन आकृतीबंध

5+3+3+4 अशी पुनर्रचना केली जाईल. त्यानुसार खालील चार स्तरात शालेय शिक्षणाची विभागणी करण्यात येईल.

1. पायाभूत स्तर (5 वर्ष) : पायाभूत स्तराची विभागणी दोन भागात केली जाईल. i) अंगणवाडी/ बालवाडी/पूर्व प्राथमिक शाळेची 3 वर्षे यात 3 ते 6 वयोगट + ii) प्राथमिक शाळेचे इयत्ता 1ली व 2 री चे 2 वर्षे यात 6 ते 8 वयोगटाचा समावेश असेल.
2. पूर्वाध्ययन स्तर (3 वर्ष) : या स्तरात इयत्ता 3 री ते 5 वी च्या 8 ते 11 वयोगटाचा समावेश असेल.
3. पूर्वमाध्यमिक स्तर (3 वर्ष) : यात इयत्ता 6 वी ते 8 वी या वर्गातील 11 ते 14 वयोगटाचा समावेश असेल.
4. माध्यमिक स्तर (4 वर्ष) : यामध्ये दोन टप्प्यात i) इयत्ता 9 वी आणि 10 वी आणि ii) इयत्ता 11 वी आणि 12 वी अशा 14 ते 18 वयोगटाचा समावेश असेल.

उच्च शिक्षण : राष्ट्राच्या उभारणीत उच्च शिक्षणाची भूमिका ही महत्त्वपूर्ण असते. नवीन धोरणानुसार पदवीचे शिक्षण 3 आणि 4 वर्षे कालावधीचे असून त्यात पदवीच्या कोणत्याही वर्षात बाहेर पडण्याचा पर्याय असेल.

1. पदवीचे 1 वर्ष पूर्ण केल्यानंतर प्रमाणपत्र देण्यात येईल.
2. पदवीचे 2 वर्षे पूर्ण केल्यानंतर पदविका प्रमाणपत्र देण्यात येईल.
3. पदवीच्या 3 वर्षांचे अभ्यासक्रम पूर्ण केल्यांवर पदवी प्रदान करण्यात येईल.
4. पदवीच्या 4 वर्षांत बहुशाखीय पदवी अभ्यासक्रम असेल. तसेच HEI उच्च शिक्षण संस्थेने निश्चित केल्यानुसार

विद्यार्थ्यांनी अभ्यासाच्या प्रमुख क्षेत्रात सकल संशोधन प्रकल्प तयार केल्यास 4 वर्षांच्या अभ्यासक्रमात 'संशोधनासह' पदवी सुद्धा प्राप्त करता येईल.

5. पदव्युत्तर पदवी / मास्टर्स : i) 3 तीन वर्षे पदवी अभ्यासक्रम पूर्ण करणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी 2 वर्षांचा अभ्यासक्रम असेल त्यातील दुसरे वर्ष हे पूर्णतः संशोधन कार्यावर आधारित असेल. ii) 4 वर्षांचा संशोधनासहित पदवी अभ्यासक्रम पूर्ण करणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी 1 वर्षांचा अभ्यासक्रम असेल. iii) 5 वर्षांचा एकात्मिक पदवी अभ्यासक्रम देखील उपलब्ध असेल. तसेच Ph.D. अभ्यासक्रमासाठी 4 वर्षांची संशोधनासहित पदवी अथवा पदव्युत्तर पदवीची आवश्यकता असेल. आणि M.Phil. अभ्यासक्रम बंद करण्यात येईल.

राष्ट्रीय शिक्षण धोरणाची वैशिष्ट्ये :

- लहान बालकांचा गुणवत्तापूर्ण विकास, संगोपन आणि शिक्षणाची सार्वत्रिक तरतूद शक्य तितक्या लवकर आणि 2030 च्या आत करून इयत्ता पहिली मध्ये प्रवेश करणारे विद्यार्थी शालेय शिक्षणासाठी तयार करणे.
- 2030 पर्यंत शाळा पूर्व ते माध्यमिक स्तरापर्यंत 100 टक्के एकूण शाळा नोंदणी प्रमाणाचे उद्दिष्ट ठेवून मुलांची शाळेतील गळती थांबविणे.
- आवश्यक शिक्षण आणि तर्कशुद्ध विचारशक्ती वाढवण्यासाठी अभ्यासक्रमाचा मजकूर कमी करणे आणि अनुभवात्मक शिक्षणावर भर देऊन प्रात्यक्षिक शिक्षण, कला आणि खेळ आधारित अध्यापन करणे.
- कला, विज्ञान किंवा व्यावसायिक आणि शैक्षणिक

शाखांमध्ये कोणतेही स्पष्ट विभाजन न ठेवता अभ्यासक्रम निवडीमध्ये लवचिकता आणून विद्यार्थ्यांना सक्षम करणे.

- इयत्ता 8 वी पर्यंत शिक्षणाचे माध्यम मातृभाषा/ प्रादेशिक भाषा असेल. 'एक भारत श्रेष्ठ भारत' या कार्यक्रमात इयत्ता 6 वी ते 8 वी मध्ये कधीतरी एकदा देशातील प्रत्येक विद्यार्थ्यांला 'भारतातील भाषा' या उपक्रमात तसेच दहा दिवसांच्या दप्तर विरहित व्यावसायिक शिक्षण उपक्रमात सहभाग घ्यावा लागेल.
- इयत्ता 10 वी व 12 वी बोर्डाच्या परीक्षा अधिक सोप्या करून एका शालेय वर्षामध्ये विद्यार्थ्यांला दोनदा बोर्डाच्या परीक्षेला बसता येईल.
- विद्यार्थ्यांचे मूल्यांकन प्रगती पुस्तक एक सर्वांगीण व्यापक 360 अंश बहुआयामी अहवाल असेल.
- विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी लहान व सुविधा नसलेल्या शाळांचे एकत्रीकरण करून समूह शाळा/ शाळा संकुल विकसित करणे.
- निरंतर शिक्षणासाठी मुक्त दुरुस्थ शिक्षण आणि ऑनलाईन कार्यक्रम चालवण्याचा पर्याय असेल.
- शिक्षक व्यवसायात येण्यासाठी 4वर्षांचा एकात्मिक बीएड कार्यक्रम पूर्ण करावा लागेल.
- उच्च शिक्षणातील निव्वळ नोंदणी प्रमाण 2018 नुसार 26.3% होते. त्यात 2035 पर्यंत 50% पर्यंत वाढविण्याचे उद्दिष्ट आहे.

- प्रौढ शिक्षण सुरू करून 100% साक्षरतेचे ध्येय गाठणे.
  - एकशाखीय महाविद्यालय हळूहळू बंद करून ते सर्व सक्रिय बहुशाखीय संस्था किंवा सक्रिय बहुशाखीय संस्था समुहाचा भाग बनतील आणि स्वायत्तता मिळवतील. त्यामुळे सर्व महाविद्यालयांच्या संलग्नता पंधरा वर्षात हळूहळू बंद करण्यात येणार आहेत.
  - बहुशाखीय उच्च शिक्षणासाठी IIT व IIM दर्जाची आदर्श सरकारी विद्यापीठे MERU (बहुशाखीय शैक्षणिक आणि संशोधन विद्यापीठे) स्थापन केली जातील. देशातील उच्च शिक्षण नियामक प्रणालीचा कायापालट करण्यासाठी भारतीय उच्च शिक्षण आयोग HECI अंतर्गत 4 स्वतंत्र विभागांची स्थापना करण्यात येईल.
1. NHERC राष्ट्रीय उच्च शिक्षण नियामक परिषद- उच्च शिक्षण क्षेत्राचे नियमन करणे.
  2. NAC राष्ट्रीय अधिस्वीकृती परिषद- अधिस्वीकृती/ मान्यता प्राप्त करण्यासाठी
  3. HEGC उच्च शिक्षण अनुदान परिषद- उच्च शिक्षणासाठी निधी आणि अर्थसहाय्य करणे.
  4. GEC सर्वसाधारण शिक्षण परिषद- मानक स्थापनेसाठी-उच्च शिक्षण कार्यक्रमासाठी अध्ययन निष्पत्तीसाठीचा एक आराखडा तयार करणे.
- या शैक्षणिक धोरणानुसार विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन करण्यासाठी राष्ट्रीय मूल्यांकन केंद्र 'पारख'

(PARAKH) ची स्थापना करणे प्रस्तावित आहे.

➤ भारताला जागतिक अध्ययनाचे केंद्र बनवून परदेशी विद्यार्थ्यांना आकर्षित करण्यासाठी उपक्रम राबविणे. तसेच भारतातील विद्यापीठांना इतर देशांमध्ये शाखा स्थापन करण्यास प्रोत्साहन देणे आणि जागतिक दर्जाच्या विद्यापीठांना भारतात शाखा चालू करण्यास मदत करणे.

सारांश : देशाचे विद्यमान पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी 2014 पूर्वीच्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचा आढावा घेऊन नवीन धोरण आखण्यासाठी 2015 मध्ये माजी केंद्रीय सचिव टी.एस.आर. सुब्रमण्यम यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती नेमली. त्याचा अहवाल 2016 ला सादर केला. मात्र या समितीच्या शिफारशी मान्य होऊ शकल्या नाहीत. त्यामुळे नवीन राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 साठी दुसरा प्रयत्न म्हणून 2017 मध्ये इस्रोचे माजी प्रमुख डॉ. के. कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखाली 9 सदस्यीय समिती नेमली. या समितीचा अहवाल 29 जुलै 2020 रोजी केंद्र शासनाने मंजूर केला. त्यानुसार शिक्षण क्षेत्रात सुधारणा घडवून आणण्यासाठी बऱ्याच शिफारशी करण्यात आल्या. संपूर्ण देशात नवीन राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 च्या अंमलबजावणीची सुरुवात होत आहे. या शिक्षण धोरणानुसार भारत ज्ञानाच्या बाबतीत जागतिक महासत्ता अर्थात विश्वगुरू बनविण्याचे उद्दिष्ट ठेवले

आहे. या धोरणाची अंमलबजावणी 2022 पासून होणार होती. मात्र त्यात बरीच गुंतागुंत असल्याने 2023-24 पासून उच्च शिक्षणातील पदव्युत्तर पदवीच्या पहिल्या वर्षाला लागू करून अंमलबजावणीला सुरुवात झालेली आहे. शिक्षण क्षेत्राचा कायापालट होण्याकरिता हे शिक्षण धोरण कितपत लाभकारी ठरते हे येणारा काही काळच ठरवेल.

संदर्भसूची :

शासन निर्णय, राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020, शिक्षण मंत्रालय, भारत सरकार.

शासन निर्णय, राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 1986 (1992 च्या सुधारणे सहित) मानव संसाधन विकास मंत्रालय, शिक्षण विभाग, भारत सरकार.

<https://www.mahamtb.com/Encyc/2023/4/15/New-Education-Policy.html>

<https://mr.vikaspedia.in/education/policies-and-schemes/93093e93794d91f94d93094092f-93693f91594d937923-92794b930923-2020>

<https://marathivishwakosh.org/3241/>

https://en.m.wikipedia.org/wiki/Kothari_Commission

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4286350

Cite This Article:

Shri. Yadav Thakare B. (2023). राष्ट्रीय शिक्षण धोरण: एक वर्णनात्मक अभ्यास,. In Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal: Vol. XII (Number VI, pp. 29–35). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10575797>